

Overeind met minder overheid

DRS. H. H. F. WIJFFELS*

In de afgelopen tien jaar is in de Nederlandse economie een grote verschuiving opgetreden van sparen en investeren naar consumeren. Daarbij heeft de overheid een centrale rol gespeeld. De collectieve uitgaven zijn zeer sterk gestegen en het financieringstekort liep uit de hand. In dit artikel zet de auteur uiteen dat de financieringsproblematiek van de overheid in de komende jaren een ernstige bedreiging vormt voor economisch herstel. Op de kapitaalmarkt moet voor „crowding out“-effecten worden gevreesd. Een saneringsbeleid voor de overheidsfinanciën is dringend geboden. Overigens zal niet met een dergelijk beleid kunnen worden volstaan, maar zal ook de marktsector moeten worden gereactiveerd, waarbij tevens, vooral op decentraal niveau, een belangrijke rol voor de vakbeweging is weggelegd. Herstel is niet te bereiken door het nog verder vergroten van de rol van de overheid. We moeten overeind met minder overheid.

Inleiding

In het huidige economische klimaat is er alle reden om ons onbehaaglijk te voelen. De lawine van somber nieuws die op prinsjesdag over ons heen is gekomen, heeft dat gevoel alleen maar versterkt. Naar aanleiding daarvan is in velerlei vormen en toonaarden de diagnose van de kwalen waaraan onze economie lijdt nog weer eens gesteld. Ik zal dat in dit artikel niet doen. Wel zal ik als aanloop naar een beschouwing over het financieringstekort van de overheid en de verhouding van dat tekort tot het herstel van de economie, de aandacht richten op een naar mijn mening zeer belangrijk element uit de diagnose, namelijk de gigantische verschuiving die in ons land heeft plaatsgevonden van sparen en investeren naar consumeren. De *Miljoenennota 1983* bevat op dat punt interessant cijfermateriaal, met name ook in de vorm van een internationale vergelijking.

De spaarquote is in ons land in een relatief korte periode bijna gehalveerd. In de periode 1974–1981 trad een daling op van 20,5% tot 11% van het nationaal inkomen. De (netto) investeringsquote is zelfs nog sterker teruggelopen, namelijk van 17,1% in 1974 tot 8,4% in 1981. Tegelijkertijd is de consumptiequote navenant gestegen en wel van 78,8% tot naar verwachting 87,7% dit jaar. Deze bewegingen markeren de sterk afgenomen zorg in onze samenleving voor de toekomst. Sterker nog: de toekomst wordt in aanzienlijke, en nog steeds toenemende mate belast om ons huidige levenspeil zoveel mogelijk overeind te houden.

Uit de internationale vergelijking die de *Miljoenennota* geeft, blijkt dat deze ontwikkeling zich in ons land in veel sterkere mate heeft voorgedaan dan in andere landen. In 1963 bedroeg de (bruto) investeringsquote in alle landen van de OESO gemiddeld 20,6%. Nederland zat daar met 23,8% aanzienlijk boven. In 1982 was hetzelfde kengetal voor de OESO licht opgelopen tot 20,9%, terwijl in ons land een daling was opgetreden met 5,5% tot 18,2%. Het OESO-getal wordt ongetwijfeld sterk beïnvloed door Japan, maar ook een vergelijking met alleen de Europese OESO-landen leert dat de teruggang van de investeringen in ons land meer dan tweemaal zo sterk is geweest en dat ook het niveau daarbij ongunstig afsteekt.

Dat deze gang van zaken niet zonder gevolgen is gebleven voor de ontwikkeling van de produktie blijkt uit een andere tabel in de *Miljoenennota*. Geheel in lijn met de relatieve investeringsquote was de produktiegroei in de jaren zestig en zeventig groter dan gemiddeld in de OESO namelijk 5½% respectievelijk 5% per

jaar. In het midden der jaren zeventig zwakt de groei af en gaat vrijwel parallel lopen aan het gemiddelde voor het OESO-gebied. In de periode 1977–1982 zakt de groei van de Nederlandse economie zowel duidelijk onder het gemiddelde van alle OESO-landen, als van de Europese (¼% versus respectievelijk 2% en 1¾%).

De vraag die uit deze gegevens naar voren komt is: wat zou toch de oorzaak kunnen zijn van het feit dat de verschuiving in de structuur van onze bestedingen zoveel groter is geweest dan in andere landen? Naar mijn mening moet die oorzaak vooral worden gezocht in de wijze waarop in ons land het proces van inkomensverdeling is ingericht. Wij hebben kans gezien in de loop van de jaren een systeem van inkomensverdeling op te bouwen dat zo is geïnstitutionaliseerd, geïndexeerd, gemechaniseerd, en in sommige opzichten zo genereus in het toekennen van rechten, dat het een grote mate van eigenstandigheid heeft gekregen.

Vanuit het verdelingssysteem worden claims gelegd en toegekend min of meer los van de vraag of ze ook kunnen worden gedekt door de waarde van de produktie. De relatie tussen verdienen en uitgeven is te los en voor velen onzichtbaar geworden. De overheid speelt in dat geheel een centrale rol, zowel in haar hoedanigheid van wetgever als in die van uitvoerder.

Steeds duidelijker is geworden dat de overheid zich daarbij te ambitieus heeft opgesteld en te veel verantwoordelijkheden van de burgers heeft overgenomen. Toen de welvaartsstroom begon te stagneren is men er niet in geslaagd — zo men al echt wilde — tijdig tot passende bijstellingen te komen. De consequentie daarvan vinden we terug in het steeds verder opgelopen financieringstekort. De overheid dreigt nu onder de last die ze op zich heeft genomen, te bezwijken. Le Blanc zegt daarover in *NRC Handelsblad* van prinsjesdag: „de patiënt is nu ernstig ziek, hij heeft hoge koorts.” Kortmann drukte zich in soortgelijke termen uit bij zijn intrede als hoogleraar in het staatsrecht aan de Universiteit van Nijmegen met een oratie onder de titel: „Elefantiasis, beschouwingen over een zieke staat”.

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat het hoge financieringstekort geen probleem is van louter financieel-econo-

* De auteur is lid van de hoofddirectie van Rabobank Nederland.

mische aard. Het is de uiting van een politiek-maatschappelijk probleem dat betrekking heeft op de structurele inrichting van onze maatschappij en op de verdeling van verantwoordelijkheden tussen burgers en overheid. Elke poging om het financieringstekort terug te schreeven zonder de in het voorgaande beschreven, naar mijn overtuiging essentiële, problematiek aan te pakken, is tot mislukken genoemd.

De financieringsproblematiek

Voor een juiste oordeelsvorming met betrekking tot het financieringstekort, de consequenties daarvan en de plaats ervan in een herstelbeleid is het vooral van belang goed zicht te krijgen op de langere-termijngevolgen die de tekorten en de omvang van de staatsschuld in de komende periode zullen hebben. Daarover zijn bij de Rabobank berekeningen uitgevoerd, uitgaande van de volgende veronderstellingen:

- het nationaal inkomen groeit jaarlijks met 7% (waarvan 1 à 1½% volumemutatie en 5 à 5½% prijsmutatie);
- het financieringstekort van het rijk is in procenten van het nationaal inkomen achtereenvolgens gesteld op: 1982: 8¼%; 1983: 9¼%; 1984 t/m 1990 jaarlijks dalend met ¾%;
- een rekenrente van 10%;
- een gemiddelde looptijd van 8 jaar (5 + 5) voor nog aan te trekken leningen.

De uitkomsten van deze berekeningen, zoals samengevat in tabel 1, zijn zeer verontrustend te noemen.

Tabel 1. Ontwikkeling van het financieringstekort en de renten-aflossingsverplichtingen van de overheid, 1982-1990

	Financieringsbehoefte		Financieringstekort	Aflissingen a)		Rente	Financieringstekort minus rente
	in mrd. gld	in procenten van het nni	in mrd. gld.	in mrd. gld.	in mrd. gld.	in mrd. gld.	in mrd. gld.
1982	32,8	9,9	28,9	3,9	10,8	18,1	
1983	35,5	10,4	31,6	3,9	13,5	18,1	
1984	36,4	10,0	31,0	5,4	16,8	14,2	
1985	37,0	9,5	30,3	6,7	19,9	10,4	
1986	38,2	9,1	29,3	8,9	23,0	6,3	
1987	41,1	9,2	28,0	13,1	26,1	1,9	
1988	47,1	9,8	26,3	20,8	29,2	- 2,9	
1989	50,4	9,8	24,3	26,1	32,7	- 8,4	
1990	52,3	9,5	21,9	30,4	36,4	- 14,5	

a) Alleen vaste schuld.

Bron: berekeningen Rabobank.

Zelfs bij de veronderstelde gestage daling van het financieringstekort, die een aanzienlijke en stug volgehouden beleidsinspanning zal vergen, daalt de jaarlijkse financieringsbehoefte van het rijk niet noemenswaard. Deze blijft op een niveau van bijna 10% van het nationaal inkomen. De oorzaak daarvan is gelegen in de herfinancieringsbehoefte die voortvloeit uit de explosieve stijging van de aflissingsverplichtingen in de tweede helft van de jaren tachtig. Ook de rentebetalingen nemen sterk toe, zij het in een meer gelijkmatig tempo. Rente- en aflissingsverplichtingen samen gaan al over enkele jaren de omvang van het financieringstekort overtreffen. Bij een gang van zaken als hier verondersteld zijn we niet veel meer dan één kabinetsperiode verwijderd van een situatie waarin alleen al de rentebetalingen groter worden dan het tekort.

Een en ander impliceert dat de tijd niet ver meer is dat uit de omvangrijke leningsoperaties van het rijk geen middelen meer beschikbaar komen voor de financiering van overheidstaken. Sterker, spoedig zal daarop extra moeten worden bezuinigd om aan de dienst op de staatsschuld te kunnen voldoen. Gezien de actuele stand van het financieringstekort en de klem waarin onze economie en de overheidsfinanciën zich bevinden, moet naar ik vrees het hier geschetste scenario als zeker niet bijzonder pessimistisch worden gezien. De financieringsproblematiek die er voor de rest van het decennium uit voortvloeit, is zonder meer

gigantisch en bedreigend voor het economisch herstel als zodanig. Economisch herstel is afhankelijk van herstel van de bedrijfsinvesteringen, bij voorbeeld in de vorm van een terugkeer tot het niveau van tien jaar geleden. Alleen bij een investeringsquote in die orde van grootte is het denkbaar dat onze welvaart op peil kan worden gehouden en de werkloosheid geleidelijk kan worden teruggedrongen.

De kapitaalmarkt

Het is bijzonder moeilijk om enigszins betrouwbare schattingen te maken van de omvang die de Nederlandse kapitaalmarkt de komende jaren zal aannemen. Maar het lijkt bijzonder onwaarschijnlijk, zo niet bij voorbaat vrijwel uitgesloten, dat daaruit een financieringsbehoefte van de overheid als voortvloeit uit het voorgaande, en een herleefde financieringsbehoefte van het bedrijfsleven te dekken zouden zijn. Alleen bij zeer heroïsche veronderstellingen met betrekking tot een opleving van de spaarneiging zouden ernstige verdringingsverschijnselen kunnen worden vermeden. Het lijkt verstandig daar niet bij voorbaat vanuit te gaan. Voor aanzienlijke „crowding out“-effecten moet dan worden gevreesd. Die kunnen zowel ontstaan door een zuiver gebrek aan kapitaal als door het achterwege laten van investeringen in verband met de aanwezigheid van aantrekkelijk renderende risicomijdende alternatieven.

De gevaren die hier liggen, worden nog versterkt door het beleid van het Ministerie van Financiën om de looptijden van openbare en onderhandse leningen steeds korter te maken. De laatste tijd liggen de gemiddelde looptijden zelfs onder de acht jaar. Daardoor is in de vervalkalender tegen het einde van dit decennium een congestie ontstaan die nog steeds groter dreigt te worden. In dat licht is een krachtig pleidooi voor het ontzien van de vervalkalender in die periode op zijn plaats. Dat zou kunnen door ook leningen voor aanzienlijke langere perioden aan te gaan, al of niet met een periodieke aanpassing van de rente. Daarvoor zullen dan wel condities moeten worden geboden die meer dan marginaal beter zijn dan die voor contracten van vijf à tien jaar.

Met betrekking tot de op langere termijn sterk toenemende aflissingen rijst de vraag of die middelen ook weer voor herfinanciering beschikbaar zullen komen. Kijkend naar de belangrijkste externe financieringsbronnen staat dat geenszins vast. Het buitenland heeft de laatste jaren een toenemend deel van de inschrijvingen op de openbare markt voor zijn rekening genomen. Dat aandeel is opgelopen tot 30% (zie tabel 2).

Tabel 2. Overzicht van de dekking van de financieringsbehoefte van het rijk, in mrd. gld.

	1978	1979	1980	1981
Financieringstekort	9,2	13,1	15,3	20,9
Aflissingen	2,4	2,7	3,2	3,7
Financieringsbehoefte	11,6	15,8	18,5	24,6
Dekking uit externe bronnen (bruto beroep op kapitaalmarkt):				
a. voorschrijfrekening (ABP)	3,9	4,3	4,4	4,0
b. onderhandse markt (institutionele beleggers en banken)	3,0	3,3	4,8	7,8
c. openbare markt (buitenland)	3,2	4,0	7,4	10,9
(institutionele beleggers en banken)	(0,64)	(0,68)	(2,22)	(2,94)
(particulieren)	(2,24)	(2,60)	(4,14)	(5,34)
	(0,32)	(0,72)	(1,04)	(2,62)
Liquiditeitstekort	1,5	4,2	1,9	1,8
Netto plaatsing schatkistpapier	0,4	1,7	3,4	2,3
Intering op schatkistsaldo (-)	- 1,1	- 2,5	1,5	- 0,5
Beroep op externe bronnen	10,5	13,3	20,0	25,0

Bron: DNB.

Daarnaast wordt voor grote bedragen ingeschreven door institutionele beleggers en banken, zowel op de openbare als op de onderhandse markt. Naar schatting van het Ministerie van Financiën is de totale gevestigde schuld voor 60% in handen van

institutionele beleggers, voor 12% van (spaar)banken en voor eveneens 12% van buitenlandse beleggers. Met name van beide laatste groepen aanbieders is onzeker of zij zonder meer tot herbelegging zullen overgaan.

Wat het buitenland betreft speelt de ontwikkeling van de aardgasbaten een rol. De verwachte teruggang daarvan veroorzaakt nu al een voorkeur voor korte looptijden en mogelijk later een terughoudende opstelling ten opzichte van guldens-beleggingen. Deze terughoudendheid zou kunnen toenemen naarmate er minder ernst wordt gemaakt met de sanering van de Nederlandse overheidsfinanciën.

Wat de banken betreft ligt een andere sturing van de middelen in de rede ingeval de investeringsactiviteit en de economische bedrijvigheid aantrekken. In de huidige economische orde kan men van het bankwezen niet verwachten dat het zijn primaire taak, het financieren van de particuliere sector, ondergeschikt zou maken aan de middelenvoorziening ten behoeve van de collectieve sector. Ook wat de institutionele beleggers betreft mag niet zonder meer worden gerekend op een wassende stroom van middelen die in staatspapier worden belegd. De thesaurier-generaal heeft er onlangs terecht op gewezen dat de spaaroverschotten van de institutionele beleggers zullen gaan afnemen door de toenemende vergrijzing van de bevolking.

Aanpassing geboden

Uit deze bespiegelingen komt de angstige vraag naar voren of de overheid er — op langere termijn gezien — in zal slagen zonder kunstgrepen in haar (her)financieringsbehoefte te voorzien. Die vraag is reeds relevant op basis van de huidige stand van zaken, laat staan indien er nog vele jaren met zeer hoge tekorten zouden volgen. In dit verband is het van belang te wijzen op de psychologische effecten van de indruk die het straks aantredende kabinet zal maken ter zake van de ernst en de vastberadenheid waarmee de terugdringing van het tekort zal worden aangepakt. Zowel de financierbaarheid van het tekort, als de bereidheid van burgers en ondernemingen om renterisico's te lopen door middelen op lange termijn vast te leggen in bij voorbeeld woningen en productie-apparatuur wordt daardoor wezenlijk beïnvloed.

De laatste tijd wordt er met betrekking tot het terugdringen van het financieringstekort veel gediscussieerd over de vraaguitval die daarvan het gevolg is. Onder erkenning van het feit dat met vraaguitvaleffecten voorzichtig moet worden omgesprongen, wil ik toch opmerken dat die discussie, althans door sommigen, te veel op smalspoor en kort zicht wordt gevoerd.

Met „smalspoor” bedoel ik dat aan de hand van modelberekeningen vaak te veel wordt gekeken naar technisch-economische effecten en te weinig wordt gelet op de politiek-maatschappelijke context waarop ik in het eerste deel van mijn betoog heb gewezen. Het „kort zicht” slaat op het mijns inziens te geringe gewicht dat aan de langere-termijneffecten van het handhaven van een hoog tekort wordt toegekend. Ik meen dat het gevaar zeer reëel is dat het voorkomen van vraaguitval nu, zal worden betaald in de vorm van vraaguitval met interest straks. De rekening zal dan de vorm aannemen van rentebetalingen door de overheid die de financiering van andere overheidstaken verdringen en van te wensen overlatende investeringsactiviteiten door particulieren.

De overgang van een jarenlange praktijk van steeds maar weer positieve bestedingsimpulsen vanuit het financieringstekort naar het tegenovergestelde zal voor de economie een bijzonder pijnlijk proces zijn. Onze economie lijkt de laatste jaren wel enigszins verslaafd aan stimulerende middelen. Voor verslaving bestaat echter maar één therapie en dat is afskicken, hoe pijnlijk dat ook is. Alleen dan is er op langere termijn uitzicht op een goede gezondheid en een normaal functioneren.

Concluderende kom ik ten aanzien van het financieringstekort in het kader van het herstelbeleid tot het volgende: voor het financieringstekort is er maar één weg en dat is de weg terug. Die weg loopt niet via een aanvankelijk nog hoger tekort. De financieringsklem waarin we nu zitten, laat daarvoor geen ruimte. Wel zal, gezien het huidige niveau van het tekort, het tijdspad naar een structureel meer aanvaardbaar niveau voorzichtig moeten worden uitgezet en langer dan één kabinetperiode moeten zijn. Bovendien is het ene tekort het andere niet. Naarmate men er beter in zou slagen de structuur van de overheidsbestedingen om te buigen in de richting van meer investeringen en minder consumptie, wordt een tekort boven de norm aanvaardbaarder. Het gaat dan minder om het financieren van onze actuele consumptiedrift ten laste van de toekomst en meer om het financieren van inkomen genererende investeringen.

Een en ander laat echter onverlet mijn overtuiging dat een genuanceerde benadering van de omvang en de directe noodzaak van terugdringing van het tekort in de huidige fase gevaarlijk moet worden genoemd. Elk spoor van twijfel dat een komende regering zou laten bestaan over de richting waarin het tekort zich moet en zal bewegen, heeft een averechtse uitwerking op de financierbaarheid van het tekort, op de rente en op de investeringsbereidheid.

Reactivering productiesector

Om het financieringstekort werkelijk en blijvend terug te dringen zal overigens niet kunnen worden volstaan met uitsluitend een saneringsbeleid. Er zal ook een consequent beleid moeten worden gevoerd dat er op is gericht de productiesector in onze maatschappij te reactiveren en te vernieuwen. Vele van de instituties en maatregelen die in het verleden tot stand zijn gekomen,

zullen in dat kader opnieuw op hun functionaliteit moeten worden beoordeeld. De huidige tijd met zijn ingrijpende veranderingen vraagt om aanpassingsvermogen en flexibiliteit. Verstarlingen die daarvoor een hinderpaal vormen, zullen moeten worden weggenomen. In dat verband acht ik het van groot belang dat het stelsel van inkomensverdeling, waarover ik in het begin van dit artikel heb gesproken, wordt ontdaan van de mechanische elementen die inherent zijn aan de bestaande indexeringen en koppelingen.

Dat is niet alleen van belang om de financiën van de collectieve sector weer onder controle te krijgen, maar het biedt ook mogelijkheden tot een betere distributie van verantwoordelijkheden door lusten en lasten veel directer te koppelen dan nu vaak het geval is. Tevens zou dan ruimte ontstaan om een grotere marktconformiteit in de beloningsverhoudingen na te streven. In het licht van sterk gewijzigde kwalitatieve en kwantitatieve verhoudingen op de arbeidsmarkt is daaraan zeker behoefte.

Een en ander zou impliceren dat het beginsel van gelijke behandeling van iedereen wordt losgelaten. Het handhaven daarvan is in de huidige situatie mogelijk noch wenselijk. Het is onmogelijk omdat dan het probleem van de overheidsfinanciën vrijwel onoplosbaar wordt. Het is niet wenselijk omdat het onherroepelijk zou leiden tot nieuwe loondictaten, die het bedrijfsleven de speelruimte ontnemen om de vraagstukken die daar spelen rond produktiviteitsverbetering, beloningsverhoudingen en herverdeling van werk tot een oplossing te brengen.

Het voornemen van het interim-kabinet om volgend jaar een eigen beleid te voeren met betrekking tot de inkomensontwikkeling in de collectieve sector is duidelijk een stap in de hier bepleitte richting. Naar het bedrijfsleven toe wordt daarmee een soort gijzelingsmodel gehanteerd. Weliswaar niet in formele zin, maar de grenzen waarbinnen straks cao's moeten worden afgesloten, zijn er toch sterk door beperkt.

Rol van de vakbeweging

Een interessante vraag die hier rijst, is welke rol het centrale niveau in onze overleg-economie en met name de vakbeweging in het herstelbeleid zal kunnen spelen. Van de betekenis van het centraal overleg hoeven we ons in de komende jaren niet al te veel voor te stellen. Geen van de daar aantredende partijen verkeert in een positie met voldoende marges om een consensus mogelijk te maken. De overheid kampt met een zodanige bestuurlijke en financiële problematiek dat die zich slechts laat oplossen door middel van zeer ingrijpende maatregelen, die de positie van velen in de samenleving zullen aantasten. Het laat zich nauwelijks denken dat daarover met de toppen van de belangenorganisaties overeenstemming zou zijn te bereiken. De centrale organisaties van werkgevers en werknemers verkeren in een situatie waarin de posities van de verschillende delen van de achterbanen zeer uiteenlopend zijn en daardoor ook de belangen. Bovendien vragen de vraagstukken welke thans in het bedrijfsleven aan de orde zijn, naar hun aard om een decentrale aanpak.

De positie van de vakbeweging vertoont gelijkenis met die van een uitgerijpte grote onderneming, waarvan de produkten waarmee zij groot is geworden, het hoogtepunt van de levenscyclus al geruime tijd zijn gepasseerd. Het emancipatieproces van de werknemers is ver gevorderd en aan het verdelingsfront valt in de komende tijd weinig te oogsten. Ook de vakbeweging zal in deze tijd de bakens moeten verzetten. Als constructief element in onze maatschappij zal zij zich meer dan in het recente verleden moeten richten op het verbeteren van de condities waaronder de productiesector moet functioneren.

In essentie gaat het daarbij om het scheppen van een klimaat waarin vernieuwingen in de produktiestructuur tot stand kunnen komen, tegelijk met vernieuwingen in het arbeidsbestel en in de arbeidsverhoudingen. Dat zijn taken die zich niet lenen voor een uniforme en van bovenaf gedirigeerde aanpak, maar moeten worden ingevuld naar de omstandigheden en mogelijkheden zoals die zich in de bedrijfstakken en ondernemingen voordoen. Daar zal de inbreng van de vakbeweging in het herstelbeleid dan ook voornamelijk moeten worden gerealiseerd.

Samenvatting en conclusies

De scheefgroei van een aantal verhoudingen in onze economie is voor een niet gering deel toe te schrijven aan het feit dat de overheid te veel verantwoordelijkheden aan zich heeft getrokken. Bestuurlijk gezien is daardoor een aantal ontwikkelingen buiten controle geraakt. Het zeer hoog opgelopen financieringstekort is daar de financiële uitingsvorm van.

Beperking van het financieringstekort zonder omwegen is zeer dringend geboden, op straffe van het nog verder derailleren van de overheidsfinanciën en de gehele economie op iets langere termijn. Vraaguitval zal daarbij in zekere mate op de koop toe moeten worden genomen. De mogelijkheden om een herstelbeleid te voeren via de vraagzijde zijn uiterst beperkt. Herschikking van prioriteiten binnen de overheidsbestedingen in de richting van investeringen, binnen de randvoorwaarde van een teruglopend financieringstekort, is zo'n mogelijkheid.

Herstelbeleid zal daarom overwegend moeten worden gevoerd door middel van activering van de aanbodzijde. De bijdrage daarin van het financieringstekort loopt via verkleining daarvan over de rente naar de investeringen. Het mobiliseren van arbeid en kapitaal vereist — soms vergaande — deregulering op tal van terreinen en een accent in de arbeidsverhoudingen op het decentrale niveau. Om het inkomensbeleid daarin een rol te kunnen laten spelen is ontmanteling van de bestaande verdelingsmechaniek nodig. Binnen het algemene streven naar inkomensmatiging zal er ruimte moeten komen voor beleidsbeslissingen afgestemd op de mogelijkheden per groep zonder automatische doorwerking naar andere groepen.

In feite is voor een kansrijk herstelbeleid en een verkleining van het financieringstekort nodig: herformulering van de taken van de overheid in onze samenleving op basis van minder ambitieuze uitgangspunten. We moeten overeind met minder overheid. Maar dan wel een overheid, die minder taken beter vervult.

H. H. F. Wijffels